

Summary

Vertiy Olexiy. Aesthetically Developed Personality in Ivan Hlanta Circle of Scientific Interests

The article solves the problem of Ukrainian aesthetic personality, which has a little attracted attention scientist-humanists. The main focus is on such components formation and development, as solitude, cognition, reflection, experience, self-determination, self-expression, self-affirmation. We define of their sources, the peculiarities of their dialectics content in the process of the existence of oral folk art, the manifestation of the spiritual the world of its carriers and performers.

Key words: *aesthetics, personality, folksong, fairytale, national spirituality.*

DOI 10.31909/2663-7103.2019-(5)-3

УДК 821.135.1.09-9

Олена Голованова

(м. Ізмаїл)

ГЕНЕЗА СОЦІОГОНІЧНОГО ЖАНРУ: ТИПОЛОГІЯ РУМУНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Історія філософського жанру пов'язана з віддаленими епохами зародження й становлення соціогонічних поем, автори яких естетично переживали проблеми розвитку людства, що корелювали з вічними філософськими питаннями: життя і смерть, мить і вічність, гармонія і хаос.

Відправною точкою генезисоціогонічного жанру традиційно вважають античність. Саме тоді зароджується не тільки філософська рефлексія, але й філософська поезія (ширше – художня література), що вбирала в себе емоційні «обертони» інтелектуального сприйняття та осмислення дійсності в її статичі та динаміці. Виразно репрезентує соціогонічну проблематику видатний представник грецької філософсько-мистецької традиції Гесіод. Як важлива віха в еволюції поетичних космогоній постає його «Теогонія» («Народження богів»), що функціонує на межі між міфом і філософською рефлексією. Тут представлено історично віддалені події фізичної еволюції всесвіту, знакові природні революції. Маркерами художності й філософичності тексту виступають промовисті алегорії та символи, котрі відчутно увиразнюють ідейний зміст твору. Поряд із космологічною значущістю, в поемі зримо прочитується етимологічний дискурс, оскільки вона інтерпретує й пояснює світ крізь ретроспективну призму картин минулого. Відображаючи народження певної громади, яким виступає товариство богів, «Теогонія» набуває ознак соціогонічного жанру, оскільки фіксує інформації не тільки про грецькі міфологічні традиції, але й про східні космогонії (ведичну, єгипетську тощо).

Поема «Теогонія» є, поза сумнівом, початковим етапом становлення філософського жанру. Випереджаючи релігійну школу міфологічних традицій, вона проникає крізь по-справжньому геніальну інтуїцію у глибину міфів, збережених у багатих традиціях.

В основу іншої поеми Гесіода – «Праця і дні» – покладено вже побутовий сюжет: зображення щоденного життя простої людини. У зв'язку з цим поему не можна зараховувати до соціогонічних творів – з огляду на те, що сучасні науковці

навіть «міф віку» не вважають соціогонічним твором, а лише спробою подати точну інформацію, яку має у своєму розпорядженні поет щодо історії послідовності цивілізацій.

Важливою ланкою у становленні соціогонічних жанрів у літературі називають і відому космогонію Платона «Тімея». Створюючи свою «Панораму марностей», М. Емінеску в нових суспільно-історичних умовах інтерпретував чимало ідей Платонові концепції буття, викладених у названій космогонії. Йдеться, насамперед, про неможливість вічного існування світу (певної цивілізації) у зв'язку з його божественною сутністю. Особливо прийнятною для румунського поета стала ідея Платона про створення світу Богом як внесення ладу (гармонії) у хаос.

У своєму подальшому розвитку світова література породжує цілу низку видатних творів, у яких порушується й творчо реалізується проблема походження людства, простежується еволюція людських цивілізацій. Це, зокрема, такі твори, як поема «Втрачений рай» Мільтона, «Легенда століть» Гюго, «Трагедія людини» Мадаха та ін.

Епопея Дж. Мільтона «Втрачений рай», що складається з 10565 віршів, насправді є великою людською авантюрою, як і «Божественна комедія» Данте. Для того, щоб створити її, поет подав багатий і різноманітний космічний декор, який, незважаючи на казковий характер, виявився найбільш придатним для увиразнення величі й істинних меж людського існування. У «Втраченому раї» маємо справу з діалектичним поглядом на долю людства, дещо завуальованими релігійними ідеями поета.

У вступі до «Легенди століть» Віктор Гюго стверджував, що він задумав велику поему з метою відобразити єдину проблему, сутність якої виявляється у своєрідній потрійній іпостасі: Людство, Зло, Безмежність як символи прогресу, релятивності та абсолюту. Якщо ставити Віктора Гюго в один ряд із великими поетами-сучасниками (Ламартемом, Мюссе, Вігні і Невралом), він явно виділяється з-посеред них, залишаючись визначним романтичним поетом французької літератури XIX століття. Неабиякою силою мистецької уяви й фантазії, вродженою здатністю постійно оновлювати художні форми творчості, чутливістю й органічним тяжінням до таких важливих ліричних тем, як любов і творчість, смерть і життя, зробили ім'я Віктора Гюго знаковим для всього століття.

У «Легенді століть» поет простежує розвиток людства від століття до століття, досліджує сутність людини, її піднімання з темряви до ідеалу, показує райське перетворення земного пекла, процес поступового зародження інстинкту свободи, права на власне життя й відповідальність за інше. Поема Віктора Гюго щодо жанрової специфіки тяжіє до релігійних гімнів із тисяч строф, що замикають у своїй глибині велику віру на вершині високої молитви; це драма творіння, освітлена образом самого творця. Всі ці риси надають тексту ідейно-композиційної цілісності. «Легенда століть», по суті, є потужним гімном, присвяченим поступовим етапам розвитку людської спільноти, починаючи від Єви й завершуючи Революцією. Віктор Гюго певною мірою дотримується хронології великих історичних епох, однак не завжди фіксує їх з історичною вірогідністю. Вірші передають трепет перед всесильністю природи; Хаос є богом, його жести є елементами, він сам є початком. Третя пісня поеми наділена рисами соціогонічного жанру.

Не зупиняючись детально на інших відомих соціогонічних поемах світової літератури, зауважимо, що їх досвід, естетично пережитий і трансформований відповідно до власних світоглядних уподобань, виразно проходить і в поемі

«Панорама марностей» видатного румунського поета Міхая Емінеску. Вона органічно вписується не лише у світовий контекст, але й у румунську художньо-філософську традицію. Свідченням її зв'язку з творам відповідної тематики попередників є чисельні праці румунських істориків літератури (Д. Замфіреску, П. Корня, А. Піру та ін.). В. Вінтілеску надрукував спеціальну книгу «Емінеску і література попередників», у якій вибудував ретроспективу поглядів на проблему взаємозв'язків між геніальною творчістю поета та лірикою попередників.

Незважаючи на низку поданих вище (й деяких інших) праць, дослідження типологічної лінії соціогонічного жанру в румунській поезії перебуває поки що на стадії становлення, що й зумовлює актуальність порушеної проблеми. Частково її розглядаємо в нашій монографії «Людина і цивілізація в поемі Міхая Емінеску “Memento mori”» (Ізмаїл, 2015). Метою статті передбачено узагальнення світової традиції соціогонічного жанру й виділення в цьому контексті типодиференційних ознак репрезентативних творів румунської літератури в її перманентному розвитку. Основну увагу зосереджуємо на інтерпретації відповідного аспекту поеми «Memento mori» М. Емінеску.

Т. Віану в праці «Поезія Емінеску», зокрема, в першому розділі «Романтична поведінка і мотиви в поезіях молодості» робить висновок, що «еротична, філософська і соціальна лірика з самого початку визначає провідні категорії поезії Емінеску» [9, с. 27]. Оскільки поема належить до філософського жанру, апелюємо до елементів, які характеризують її специфіку. Дослідник підкреслює, що деякі попередники зробили лише несміливі лірико-філософські спроби, повне ж утвердження філософської лінії в румунській поезії на широких координатах романтизму реалізував саме М. Емінеску.

У ліриці Г. Асакі «*філософська нота*» є найакцентованішою в циклі «Медитації» (1854 р.) [7, с. 170]. Частотний мотив елегійного роздумування передає плин часу («Медитація для дня Нового Року») і незворотну послідовність еволюції поколінь («Новий 1842 рік»). В одному з найцінніших своїх творів «Вежа Бута» Г. Асакі, незважаючи на те, що апелював до мотиву балади «Ленора» Бюргера, звертається до стародавньої румунської народної віри у вовкулаків. «Ремінісценції давньої філософії, – відзначає Дж. Сореску, – витончували епічно-ліричну палітру цієї балади. За силою художніх картин, образного вислову, смислової багатозначності творові «Башта Бута» передує цікава поема Емінеску «Вовкулаки» [8, с. 157].

Видатною творчою особистістю літератури періоду революції 1848 року, якою захоплювався М. Емінеску, був І. Е. Редулеску. В першому його «ars poetica» «До Еліаду» (1867 р.) він висловлює пошану до свого великого попередника. «Найвизначніша постать свого часу, енігматичний і суперечливий Редулеску відіграє вирішальну роль у створенні ідеї національної поезії, по суті і освіченої, без якої тяжко було б пояснювати появу перших наших поетів і великі синтети класичної епохи» [4, с. 6]. Символ святого пророцтва, такий, який з'являється в «Епігонах» Еліаде Редулеску є, як відзначив Марін Мінку, «поетом у теперішньому сенсі слова» [4, с. 5]. Той самий критик характеризує його синтетично: «Лірик ламартенівського напрямку у своїх елегіях, автобіографічних і випадкових, книжкових, епопейних і риторичних, скептичних і сатиричних, невинних і мстивих водночас, представляє саме реінкарнацію румунської поезії, який воює титанічно з власними лімітами» [4, с. 13]. Еліаде – перший із поетів, який відчув спокусу епічно-ліричних конструкцій епопейного напрямку, що символічно окреслювали великі генези. Поема «Анатоліда» є свого роду прикладом «поетичної конструкції», «комплексним твором», який

повинен бути частиною величезного проекту «Людство», інспірованого книгою П'єрра Лєро «De l'humanite...».

Іон Еліаде Редулеску намагається створити працю монументальних пропорцій, які б охоплювали поступово все людство. Проект Еліаде завдяки своїй прозорості набагато ширший, ніж проект М. Емінеску, до якого відносимо його «Memento mori», «Послання І», «Лучаферул» та інші твори з елементами космологічної медитації.

Започаткована як величезна епопея в 20 піснях, «Анатоліда» залишилась незавершеною. Еліаде надрукував лише п'ять пісень, у яких зобразив «піднесення і занепад» людства. Видіння Емпіра, небесного раю першої пісні, інспірованої з Мільтона (частотне явище інтертексту), перебуває поза часом і поза простором, оскільки відтворює світ у платонівському сенсі. Романтичну антитезу між сатанізмом та уявною красою, ілюстровану гріховністю біблейської жінки, вперше отримує втілення в І. Еліаде; згодом її буде розвивати у своїй поезії й М. Емінеску.

В еліадівському баченні біблейське творіння, генеза 7 днів є «еманацією від вищого до нижчого, яка окреслена духовним падінням» [4, с. 27]. У «Посланні І» М. Емінеску джерело світу є безперервним рухом матеріальної точки Одного, який став Отцем, і об'єднаного з матір'ю Хаосом, після чого всесвіт починає роїтися у безмежності, ввійшовши у величезні цикли життя. В М. Емінеску «наївний матеріалізм» перших філософів змінюються ідеалізмом Шопенгауєра (М. Мінку). В Еліаде поетична інтуїція походить від герменевтичних читань.

В «Анатоліді» всевишній Творець перебуває в гармонійному та геометричному Емпірі, образі досконалого світу, який існував до Творіння, тоді як у «Лучаферулі» небесний Отець знаходиться в місці, де починається Хаос, джерело Творіння, в місці, де не існує ні людства, ні його свідомості; все є темним, непроглядним, зануреним у себе (первісний Хаос).

«Анатоліда» містить, як стверджував Дж. Келінеску, найкращі екстатичні вірші в румунській літературі до М. Емінеску. Еліаде «вводить всесвітні теми і мотиви в румунську літературу, змусивши її силою виразити улюблений ліричний настрій» [1, с. 51]. Великі космологічні видіння, гігантська панорама світу, ангельська еротика, що їх знаходимо в М. Емінеску в чисто романтичних струменях, майже всі заздалегідь проходять у Еліаде. М. Мінку стверджує, що антична лірика з «Серафим і Херувим» могла бути підказкою для іпостасей «Лучаферула» Емінеску [4, с. 19]. Поезії ламартенівського натхнення «Самотність», «Озеро», «Вечір» характеризуються широким подихом поетичної медитації, новою чутливістю. Еліаде є найзначнішим попередником М. Емінеску в плані органічного творчого інтегрування як естетичної цінності народної поезії («всесвіт вірувань і забобонів»). Міф Злого Духа трактується у вірші «Злий дух», який одноставно вважається шедевром Еліаде. Незважаючи на те, що цей фольклорний міф має дуже давні посилання (Дмитріє Кантемир), у румунській літературі набув естетичної вартості під пером І. Е. Редулеску.

До М. Емінеску міф творчо інтерпретувався й у творчості В. Александрі, зокрема, в його поезії «Злий дух», написаній у 1845 році й видрукуваній у збірнику «Дойни» (1853 р.). У пояснювальній записці автор уточнив, що він художньо трансформував, перетворив у художню цінність фольклорний міф. Злий дух є небаченим генієм, який підглядає за дівчатами на луках і крадькома цілує їх. В. Александрі торкається цього мотиву в гумористичній формі; дві сестрички не говорять про власні хвилювання, спричинені любов'ю Злого Духа, а посилаються на те, що говорить «пісня». Ш. Чіокулеску в «Історії сучасної румунської літератури» вважає, що «Злий дух» Еліаде є шедевром, створеним дещо демонстративно, як

вірогідне оживлення народних міфів. «Незвичною в поемі видається не лише фольклористична інтуїція (І. Еліаде не був орієнтований на цей напрямок), але й психологія молодого людини та її неперевершена автентичність селянському менталітетові» [2, с. 31].

У поемі «Лучаферул» тип Злого Духа втілено у вищому, досить своєрідному синтезі, що має виразні ознаки емінесківської оригінальності. Після поступової метаморфози Злий дух підноситься до Лучафера і Хіперіона, ліричних «персонажів» з комплексними, міфічними, філософськими й алегоричними значеннями. В. Вінтілеску стверджує, що Злий дух Еліаде зорієнтував М. Емінеску «до великої ідеї здійснювати через Лучафер румунський національний образ міфу із всевітнім досвідом, оскільки Емінеску бачив у міфі Злого Духа національну форму прояву всевіту» [2, с. 167].

Попередником М. Емінеску як поета філософсько-меланхолійної лірики був Г. Александреску. Ш. Чіокулеску пояснює депресивні й песимістичні настрої поета чинниками його біографії: «Тривожний, самотній, нещасливий у коханні, непрактичний дотепник, нездатний підлаштовуватися на службі, з гординою, неамбіційний, передчуваючи неврівноважений фінал, як і Емінеску, письменник має біографічні підстави бути песимістом» [2, с. 43]. Ш. Чіокулеску вважає, що Г. Александреску «є першим румунським поетом до Емінеску з передчуттям приреченості на страждання» [2, с. 43]. Показовим у цьому сенсі є текст «Прощавай. У Тирговишті», ламартенівська елегія, в якій ейфорія, провокована ілюзією відродження історичного минулого в декорі руїн, розсіюється свідомістю цивілізацій. Медитація «1840 рік» засвідчує близькість поета до естетики класицизму. Вона виявляється передусім у наявності наскрізних дидактичних інтонацій, що зазвичай постулюють класицистичний текст.

Відчутний вплив на М. Емінеску, за спостереженнями Г. Ібреїяну, мав Д. Болінтіяну. Дослідник говорить про сентиментальну спорідненість обох поетів: «Болінтіяну є найромантичнішим поетом до Емінеску; Болінтіяну, так само як і Емінеску у «Вовкулаках», використовує романтичну фантастику; Болінтіяну, подібно до М. Емінеску, тяжіє до філософської тематики, однак, не завжди вдало через недостатню освіченість, Болінтіяну, єдиний співучий поет до Емінеску» [3, с. 124]. Г. Ібреїяну вважав, що поезія «Mortua est» стала «останнім відлунням впливу Болінтіяну на Емінеску» [3, с. 193].

Романтичною темою «Конрада» Д. Болінтіяну стала філософська проблема нетривкості реального людського світу, що функціонує в річищі соціогонічного жанру. Руїна як важлива складова внутрішнього сюжету робить поему «Конрад» тим твором, який можна вважати попередником емінесківської символічної картини зруйнованого простору з «Меланхолії» та «Послання І» [10, с. 251].

Отже, типологія румунської філософської поезії в загальному контексті «пашоптистської» літератури (тобто тієї, що стосується румунської генерації періоду революції 1848 року) засвідчує плідні пошуки митцями різних стильових спрямувань космологічних моделей всевіту, оприявнює національний інваріант світової традиції. Усебічне фахове осмислення й потрактування її як явища оригінального та самобутнього в індивідуальних творчих презентаціях визначає, на наш погляд, подальші магістральні лінії наукового студіювання.

Список використаної літератури:

1. Călinescu G. Istoria literaturii române de la origini până azi. Craiova : Editura Vlad și Vlad, 1993, 1058 p.

2. Cioculescu S., Streinu Vl., Vianu T. Istoria literaturii române moderne, V. 1. București : Editura Didactică și Pedagogică, 1971, 386 p.
3. Ibrăileanu G. Mihai Eminescu. Studii și articole. Iași : Editura Junimea, 1974. 384 p.
4. Mincu M. Repere. București : Editura Cartea Românească, 1977. 324 p.
5. Popovici D. Poezia lui M. Eminescu. București : Editura Tineretului, Colecția Lyceum, 1968. 340 p.
6. Simion E. Dimineața poezilor. București : Editura Cartea Românească, 1980. 280 p.
7. Sorescu G. Gh. Asachi. București : Editura Minerva, 1970. 251 p.
8. Sorescu G. Structuri erotice în poeziaromână (1745–1870). București : Editura Cartea Românească, 1982. 283 p.
9. Vianu T. Poezia lui Eminescu. Iași : Editura Junimea, 1974. 356 p.
10. Vintilescu V. Eminescu și literatura înaintașilor. Timișoara : Editura Facla, 1983. 295 p.

Анотація

Голованова Олена. Генеза соціогонічного жанру: типологія румунської філософської поезії

Історія філософського жанру пов'язана з віддаленими епохами зародження й становлення соціогонічних поем, автори яких естетично переживали проблеми розвитку людства, що корелювали з вічними філософськими питаннями: життя і смерть, мить і вічність, гармонія і хаос. Їх досвід, естетично пережитий і трансформований відповідно до власних світоглядних уподобань, виразно проходить і в поемі видатного румунського поета Міхая Емінеску «Панорама марностей». Повне утвердження філософської лінії в румунській поезії на широких координатах романтизму реалізував саме М. Емінеску.

Ключові слова: соціогонічний жанр, соціогонічна поема, проблема походження людства, життя і смерть, мить і вічність, гармонія і хаос, романтизм.

Summary

Golovanova Olena. The Genesis of Sociogonic Motives in Romanian Philosophical Poetry

The history of the philosophical genre is connected with the remote eras of the origin and the becoming of sociogonic poems whose authors aesthetically experienced the problems of human evolution, which correlated with eternal philosophical questions: life and death, moment and eternity, harmony and chaos. Their experience aesthetically bygone and transformed in accordance with their own worldview preferences, is clearly expressed in the poem of the famous Romanian poet Mihail Eminescu “Panorama of wrecks”. It was namely M. Eminescu who implemented the complete evolution of the philosophical line in Romanian poetry at broad coordinates of romanticism.

Key words: sociogonic genre, sociogonic poem, problem of the origin of mankind, life and death, moment and eternity, harmony and chaos, romanticism.